

valami elátkozott helyről, mégis inkább odalépsz
a szoba közepén kétségbeesetten álldogáló házigazdához,
aki láthatóan egyáltalán nem érti, mi
okozta a hirtelen változást, és kijelented,
hogy nyugodjon meg, te itt maradsz,
számíthat rád. Mi mindenre képes egy

kis nyárközépi viharzás. Aztán majd valaki
úgyis elmeséli, egyszer, hogy mi volt.
Mi van ott olyan erősen kivilágítva.
Valaki mondja el már végre, miről
van szó. Gondoljak végre valami ennél
sokkal esélyesebbre. Gondoljak hát valami másra.

(5)

Túlságosan is sokat látjuk magunk körül
a szomorú, kiábrándító valóságot, minden ütközést
óvatosan kerülő kialakulatlan féljellemekek elviselhetetlen
langymelegét,
erények és bűnök vázlateit, határozatlan szerelmet
és mérsékelt gyűlöletet, pislákoló barátságot, tanítás
és tanító változásait, csökkenő hűséget, elpárolgó

véleményeket: hadd álmodjunk arról, hogy néha
találkozunk erősebb és nagyobb emberekkel is,
akik elszántabban tudnak jók vagy rosszak
lenni – ez jót tesz majd nekünk.

KOVÁCS GYÖRGY, AZ ORVOS ÉS ÍRÓ (1900–1965)

Százéves lenne már a csendes, fanyar humorú Kovács Gyuri is, akárcsak apám és baráti körük számos más tagja. Ma már ez a generáció is a múlté, inkább csak néhány kiemelkedő képviselőjét tartja számon az értelmiségi közvélemény. Pedig Kovács Györgyöt, legalábbis mint belvárosi fogorvost (rendelője egy ideig a Gresham-palotában, később a Váci utcában volt), a Központi Stomatológiai Intézet

főorvosát és az *Orvosok Lapja* szerkesztőjét a század középső évtizedeiben sokan ismerték Budapesten. Az orvosi tevékenység azonban, bár igen lelkiismeretesen és magas színvonalon művelte, életének csupán egyik szférája volt, nem utolsósorban a független egzisztenciát biztosító foglalkozás. Mellette egész életében intenzív szellemi és közéleti, elsősorban írói tevékenységet is folytatott, átvéve az egykor

Madzsar József, ugyancsak fogorvos, közíró, szerkesztő és politikus által kialakított életmodellt.

Szellemi tevékenységre predesztinálta egész családi háttere és neveltetése. „*Bár polgári jómódba születtem bele, de már korán ki-kivetett az élet a bohém szegénység kopár szigeteire is*” – írja itt közölt önéletrajzi elbeszélésének elején. Apja, Kovács Adolf vasútépítő mérnök, gazdag és előkelő úr volt, akiről fia barátai igen keveset tudtak, mivel a szülők válása után ő anyjával, Balogh Vilmával és annak élettársával, Bánóczi László rendezővel, a nevezetes Thália Társaság alapítójával maradt. Kovács György szófukar, keveset mesélő emberként nemigen emlegette apját, időskorában tudtuk meg azt is, hogy van egy Ákos nevű bátyja, akivel alig tartott kapcsolatot. Késői elbeszélésével talán éppen apja iránti tartozását akarta törleszteni.

Jóval többet tudhattunk anyjáról, aki szalont vitt a század eleji Budapesten, s műkedvelő színésznőként lépett fel a Thália előadásain, majd műfordítói és újságíró-riporter tevékenységet is folytatott. (A leírások alapján igazi kékharisnya lehetett.) Az elbeszélésből kiderül, hogy a gyermek Gyurika is kapott időnként szerepeket, s akkoriban nagyon élvezte a színházi világot. Anyja szalonjában megismerhette Adyt, aki kedvesen játszott vele (!), Kosztolányit, aki a legvonzóbb, lelegegánsabb volt az odalátogatók közül, és a modern irodalom és művészet más nagyjait. A fiatal, nála csak tizenhat évvel idősebb Bánóczi László lett legfőbb szellemi nevelője. Úgy látszik, a folyton változó életmód és a gyakori költözködés sem törte meg a nevelődésnek és művelődésnek ezt a később pótolhatatlan folyamatát, amelyben nagy szerepet játszottak a farsori Evangélikus Gimnáziumban töltött évek. Osztálytársai közül szoros barátságba került a későbbi kommunista főfunkcionárius Berei Andorral és a konzervatív filozófussá lett Kolnai Auréllal. Ez utóbbi

barátság Kolnai emigrálása ellenére élethossziglan tartott, s mindvégig megőrizte diákkoruk bizarr humorát is.

1918–19-ben, éppen az érettségi után, barátaihoz és sok kortársához hasonlóan lelkesen támogatta a forradalmat. Az orvosi egyetemet – megint csak sok kortársához hasonlóan – így csak emigránsként, Bécsben és Prágában végezhetette el. A húszas évek közepén az osztrák szocialista diákszervezet magyar titkára volt, s időnként tárcái jelentek meg bécsi műemlékekről és műtárgyakról a helyi sajtóban. Amint a Szabolcsi Miklós által szerkesztett JÓZSEF ATTILA-EMLEKKÖNYV (1957) számára írt visszaemlékezésében elmondja, itt ismerte meg a húszéves József Attilát, aki anyja ajánlásával – egy-két alkalommal felolvasott verseiből Balogh Vilma szalonjában – a bécsi hajóállomásra gyalogosan, ócska kofferjét cipelve egyenesen hozzá érkezett, valamilyen munkásotthoni szálláslehetőségben bízva. Ilyet azonban Kovács sem tudott neki szerezni, ezért egy ideig ott tartotta saját albérletében. Megismertette a régi Béccsel, együtt jártak az *Arbeiter Kammer* könyvtárába, éjszakába nyúló vitákat folytattak a kávéházakban. József Attila egyszer a sógora, Makai Ödön szerkesztette MAGYAR KOMPASZ mintájára, közös vállalkozásukként, egy BÉCSI KOMPASZ-t akart összeállítani, s mindketten nekiindultak, hogy megnyerjék a bécsi cégek támogatását. Kiderült, hogy erre az ügynöki feladatra, más-más módon, de egyaránt alkalmatlanok.

Kovács leírja, hogy egy alkalommal elmentek egy baloldali weimari-német film bemutatójára, amely leleplezte a nácik illegális fegyverkezését. A moziba náci tüntetők rontottak be, azonban Kovács kezdeményezésére a közönség heves és sikeres baloldali ellentüntetésbe kezdett. József Attila, mint írja, el volt ragadtatva: koruk Horthy-Magyarországnak elképzelhetetlen volt, hogy a baloldal ilyen nyílt fellépéssel mutassa meg erejét. Barátság-

guk később Budapesten is folytatódott, noha kevésbé intenzív formában, hiszen Kovács ekkor már megnősült, és fogorvosi praxist kezdett, József Attilán pedig mindinkább kiütözköztek a betegség tünetei. Hol Lesznai Anna barátságos körében találkoztak, hol sakkoztak, hol a József Attilára ekkoriban jellemző végtelen – és természetlen – éjszakai vitákat folytatták. Eltávolodásuk akkor kezdődött, amikor az egyre zavartabb és zaklatottabb József Attila mindenáron fizetni akart neki a fogkezelésért. (Egyébként József Attila munkatársa volt, Füst Milán, Nagy Lajos, Déry Tibor, Kodolányi János, Lesznai Anna, Komlós Aladár és mások mellett a *Kékmadár* című irodalmi folyóiratnak, amelynek szerkesztését 1923-ban – Hajdu Henrikkel – Balogh Vilma, Kovács György anyja vette át. Itt jelent meg a LÁZADÓ KRISZTUS.)

Érdekes módon a szófukar és nem éppen barátságos modorú Kovács György és Prágából jött, a magyart bájos akcentussal beszélő felesége, Szofika (Wolff Zsófia ortopéd orvos) a tőlük elválaszthatatlan Scheiber házaspárral együtt egy széles értelmiségi kör egyik központjává lettek. Ide tartozott a Fejtő házaspár, Bálint György és felesége, Csillag Vera, Németh Andor, Káldor György, Schöpflin Gyula és felesége, Detre Pál építész, később a náluk fiatalabb Örkény István és még többen, akik természetesen más társaságokhoz is kapcsolódtak, így például a Vágó Márta visszaemlékezésében szépen leírt ürmhegyi kirándulókhoz vagy Lesznai Anna köréhez, amelynek tagjai, mint Kovácsék is, nyaranta a szlovákiai Körtvélyesen még meglévő vendégszerető Lesznai-házban és -kertben találkoztak. Színezetére nézve az egész társaság erősen baloldali volt, zömmel szociáldemokrata vagy polgári radikális, helyenként kommunista beütésekkel.

Maga Kovács György egy levelében 1918-ra vezeti vissza a szociáldemokráciához való tartozását. Egy 1930 körüli má-

sik levelében, amelyet Prittynek, azaz Kálmán Klára grafikusnak, a későbbi Scheibernének írt, rövid beszámolót ad egy akkori mozgalmi élményéről: „*Tegnap este Kispesten tartottam előadást ifjűmunkásoknak. Az előadás vége felé berohan 6-7 pasas – kommunisták? –, és egy pillanat alatt olyan verekedés támadt, amelyet még életemben nem láttam. Dorongokkal, gumibotokkal ütötték egymást és késelték úgy, hogy nagy nehezen menekültem meg egy kitört ablakon keresztül. A párttitkár és egyéb elvtársak hisztériás rohamban szaladgáltak ide-oda, olyan volt az egész, mint egy lázalom.*”

Íróként ebben az időben, a harmincas évek elején bontakozott ki. Regényes életrajzot készített Rákóczi Ferencről, s 1933-ban jelent meg legsikeresebb munkája, a Juhász Vilmossal közösen írt kétkötetes HŐSÖK, TUDÓSOK, EMBEREK. AZ UTOLSÓ HETVEN ÉV TÖRTÉNETE, 1860–1930, amely a korszak nagy egyéniségeinek középpontba állításával mutatja be a főbb társadalmi folyamatokat, politikai irányzatokat és szellemi áramlatokat. Ebből Kovács írta a XIX. század első felét összefoglaló bevezetést, a Marxról és a szocializmusról, a Darwinról, Pasteurról, Edisonról és az új természettudományokról, a gyarmati konfliktusokról és az európai hatalmi versengésről szóló fejezeteket. Élvezetes, fordulatos, jó stílusban. Az évtized második felében – ki tudja, miért – már csak fordításai jelentek meg, többek között Eric Knight LÉGY HŰ ÖNMAGADHOZ című regénye. A nyarakat rendszerint a Dunakanyarban, a szépséges Lepencén töltötte, a baráti kör által látogatott Szegvári panzióban, s a sors úgy hozta, hogy a háborús években munkaszolgálatos orvosként is a szomszédos Gizella-telepen létesített hadikórházban dolgozott.

A háború után nagy reményekkel kapcsolódott be a demokratikusnak induló közéletbe. Elemző-ismertető füzetet publikált a Népszava kiadónál MI A FASIZMUS? címmel, egyik vezetője lett az orvosszak-

szervezetnek, s első szerkesztője az 1945-ben induló színvonalas szakmai hetilapnak, az *Orvosok Lapjának*. Ebben a minőségében, amint levelezéséből kiderül, kapcsolatot létesített a British Councillal és az International Association of Medical Press-szel – ami néhány évvel később már vádanyagul is szolgálhatott ellene. A Szociáldemokrata Párt az orvosszakszervezet vezetőségébe kívánta delegálni, ám az őt erről értesítő Presser István, az SZDP értelmiségi titkára közölte, „a többi most már az orvosszakszervezet kommunista csoportján, illetve dr. Weil Emilen múlik” (Weil képviselte – szinte teljhatalommal – az egészségügy területén az MKP politikáját és célkitűzéseit). „*Enyhén szólva furcsa* – válaszolta erre Kovács –, *hogy az én vezetőségi tagságom, mint író, a Kommunista Párton és dr. Weil Emilen, nem pedig a Szociáldemokrata Párton múlik, amelynek 28 éve vagyok tagja, amelynek eszméiért ismételten súlyos üldözöttségben volt részem, amelynek eszméiért az elmúlt időkből a Kommunista Pártnal is nem egy összeütközésem volt, amely Szociáldemokrata Pártnak a felszabadulás óta több fontos funkcióját töltöttem és töltöm még be, s amely jelenleg is tárgyalásokat folytat velem országos, sőt nemzetközi jelentőségű politikai pozíció betöltése érdekében.*”

Nem tudható, mi lett volna ez a pozíció, de Kovács hangvételeből nyilvánvaló, mi volt a véleménye az MKP-nak mindinkább alárendelődő szociáldemokrata politikáról, később pedig a kommunista szálamitaktikáról. Mint Kéthly Anna és más régi vezetők barátja, ő is inkább „jobboldalinak” számított, s az SZDP lenyeletése után szókimondása, hazai és külföldi kapcsolatai miatt alighanem komoly veszély fenyegette. Képtelen volt a „kívánalmakhoz” alkalmazkodni, polgári értelmiségi maradt. Váci utcai lakásuk és a rendelő háztartási teendőit rendhagyó módon nem női, hanem férfi alkalmazott, az egykor arisztokrata családoknál szolgált Mi-

hály látta el. Egy ízben ő vette fel a telefon, amikor „Kovács elvtársat” a pártközpont káderosztályáról keresték. – A doktor úr nincs itthon – közölte. – És a felesége? – A nagyságos asszony sincs. – És ön kicsoda? – Az inas. – Nem tudható, hogy a feje felett lebegő letartóztatási veszélyt egykori osztálytársa és barátja, a nagy hatalmú Berei Andor hátrította-e el, avagy a kiváló fogorvoshoz ragaszkodó más vezetők védték-e meg.

A *Holmi* főszerkesztőjével egyformán emlékszünk arra a beszédére, amellyel vele egykorú barátját, Káldor Györgyöt búcsúztatta 1957-ben, nem sokkal a forradalom véres leverése után. – Nemrégiben még moziban voltunk együtt, az EMBEREK ÉS ÖRMESTEREK című olasz filmet láttuk – mondta –, most arra kell gondolnom, hogy Káldor esetében is az örmesterek győztek az ember fölött. Mert meggyilkolták! – jelentette ki, és felidézte Káldor 1956 előtti elhurcoltatását és börtöneit, egyik lányának, Verának és férjének, Gáli Józsefnek letartóztatását, másik lányának és férjének, a felkelő parancsnok Csongovai Per Olafnak kalandos kimenekülését. Dermesztő beszéd volt, s a temetésen jelen voltak sokáig félítették őt a következményektől, amelyek, szerencsére, ezúttal is elmaradtak. De az örmesterek világában leélt évtizedek nem maradtak következmények nélkül. Egy lábón kihordott szívinfarktus után egészsége már nem tudott helyreállni. A baltonfüredi szívkórházban láttuk utoljára harmincöt évvel ezelőtt, 1965 nyarán, röviddel a halála előtt.

Gyermekkoráról szóló elbeszélése, amelyet valószínűleg utolsó éveiben írt, majd javíttatott és stilizált, felesége, Szofika halála után került hozzám. Születése centenáriuma úgy vélem, hogy az írás és szerzőjének emléke is megérdemli, hogy kiemeljük a feledésből.

Litván György